

**PRINCIPATUS DEVRİ ANADOLU'SUNDA
DÜZENLENEN ÖZEL ŞAHIS İSİMLİ AGON'LAR**
THE AGONES NAMED AFTER PRIVATE INDIVIDUALS IN
ANATOLIA DURING PRINCIPATE

Recep ALTIN*

Makale Bilgisi

Başvuru: 21 Haziran 2023

Kabul: 19 Eylül 2023

Article Info

Received: June, 21, 2023

Accepted: September, 19, 2023

Öz

Roma İmparatorluk Dönemi'nde Anadolu'da düzenlenen agon'lar (atletik, müzikal ve atlı yarışmalar) üzerine gerek belirli bir kent gerekse de belli bir bölge özelinde oldukça mühim araştırmalar yapılmış olmasına rağmen, hususi olarak şahıs isimli agon'ları konu alan bir araştırma daha önce yapılmamıştır. Klasik ve özellikle Hellenistik Dönem'de tanrılara denk onurların (ισόθεοι τιμαί) ayrılmaz bir parçası olarak kültün yanında ihdas edilen bu tür organizasyonlar, İmparatorluk Çağı'na gelindiğinde -bilhassa MS 2. yüzyıl itibarıyla- önemli oranda dinsel vasfını kaybederek siyasi ve ekonomik güce sahip olan kent eşrafının kişisel arzularına hizmet eden kullanışlı ve popüler bir enstrüman haline gelmiştir. Ana kaynağını epigrafik belgelerin oluşturduğu bu makaleyle ilk olarak şahıs isimli agon'ların ortaya çıkışının tarihsel arka planı ortaya konulup tartışılacaktır. Ardından bu tür organizasyonların kuruluş biçimleri ve kutlanma süreleri, kurucuları ve katılımcıları, festival görevlileri ve finans şekilleri, müsabaka türleri ve yaş klasmanları, statü ve çeşitli özellikleri gibi farklı bağlamları ele alınıp değerlendirilecektir. Mevcut kaynaklar ışığında Principatus Devri Küçük Asya'sında özel şahıs ismiyle anılan yaklaşık 100 farklı festival belgelenmektedir. Bu festivaller kronolojik olarak MS 1. yüzyılın sonunda Artemidoreia ile başlayıp MS 3. yüzyılın sonuna uzanan geniş bir zaman aralığı boyunca organize edilip düzenlenmiştir. Anadolu'nun bütün bölge ve kentlerinde şahıs isimli agon belgelenememiş; sadece 10 bölgede (Mysia, Troas, Ionia, Lydia, Karia, Phrygia, Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia) bu türden organizasyonların varlığı kanıtlanmıştır. Farklı özellikleriyle tüm paydaşları (imparatorluk otoriteleri, kentler, kurucular ve katılımcılar) memnun eden bu festivallerin tamamı MS 3. yüzyılın ortalarından sonra cereyan eden sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmeler neticesinde tarih sahnesinden bir anda yok olmuştur.

* Dr., recepaltin89@gmail.com; ORCID: 0000-0002-9605-020X; Bursa-Türkiye.

Bu makale, Türk Tarih Kurumu tarafından lisansüstü bursuyla desteklenen "Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya'sında Özel Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Euergetes, Festival, Kent Eşrafi, Küçük Asya, Agon.

Abstract

Although considerable research have been carried out on agones (athletic, musical and equestrian contests) held in Roman Asia Minor, both in a certain city and in a definite region, no study to date has examined the agones named after private individuals. In the Classical and especially in the Hellenistic period, the agones named after the private persons, which were established together with the cult as an integral part of honors equivalent to the gods (ἰσόθεοι τιμαί), largely lost their religious character by the Principate and it had become popular and useful instrument serving the personal ambitions of the urban elites who held economic and political power. In this article, whose main source is epigraphic documents, the historical background of the emergence of agones named after private individuals will be presented first. Afterwards the status and other qualities of such organisations, types of competitions and age groups, festival officials and forms of financing, founders and participants, as well as different contexts will be discussed and evaluated. According to the available sources, approximately 100 different festivals, which were named after private persons, are documented in Roman Asia Minor. These festivals were organized and held over a wide period of time, beginning chronologically with the Artemidoreia in the last quarter of the 1st century BC and extending to the last quarter of the 3rd century AD. In all regions and cities of Anatolia, agones named after private individuals could not be determined; only in 10 regions (Mysia, Troad, Ionia, Lydia, Caria, Phrygia, Lycia, Pamphylia, Pisidia, and Cilicia) the existence of such organizations have been proved. All of these festivals, which pleased all stakeholders (imperial authorities, cities, founders and participants) with their different qualities, disappeared from the stage of history due to the social, economic and political developments in the second half of the 3rd century AD.

Keywords: Anatolia, Euergetes, Festival, Local Elite, Asia Minor, Agon.

Şahıs İsimli Agon'ların Ortaya Çıkışı ve İlk Örneği: Artemidoreia

Eski Yunan polis'leri Roma öncesi dönemde velinimetlerini onurlandırmak için köklü bir geleneğe ve birikime sahipti. İlk dönem onurlandırmaları koloni kurucuları (ἀρχηγέτης/οἰκιστής), önemli spor müsabakalarını kazanan atletler, muzaffer general ve askerler gibi üst düzey başarılarla imza atan kişilere verilirken; Klasik Dönem'de kamu yararına iş yapan ya da hizmet sunan veya polis'e ekonomik katkı sağlayan hayırsever (εὐεργέτης) vatandaşlar ile yabancılar (πρόξενοι) da farklı derece ve biçimlerdeki onurlandırmaları almaya başlamıştır¹. Hellenistik Dönem ve

¹ Anna Heller-Onno van Nijf, "Introduction Civic Honours, from Classical to Roman Times", *The Politics of Honour in the Greek Cities of the Roman Empire*, ed. A. Heller ve O. van Nijf, Leiden 2017, s. 1-27.

özellikle Roma hükümlerleriyle birlikte kamusal onurlandırma giderek yaygınlaşarak bir rutin haline gelmiştir. Bu yeni durumda kentlerin önde gelen zengin ve hayırsever vatandaşları en önemli onur alıcıları olarak karşımıza çıkmaktadır. *Agon*'lar ise başlangıcından itibaren hem bahsi olunan bu onur geleneğinin hem de daha karmaşık yapıdaki kült sisteminin ayrılmaz bir parçası olmuştur². Bu bağlamda değerlendirildiğinde yalnızca Hellenistik Dönem hükümdarlarının ve Romalı *magistratus*'ların değil, aynı zamanda kentli hayırseverlerin (εὐεργέται) adıyla anılan tüm festivallerin (ἀγῶνες) ortaya çıkışının arkasındaki ana mefhumun *tanrı benzeri onurlandırmalar* (ἰσοθεοὶ τιμαί³) olduğu görülecektir. Nitekim Küçük Asya'da şahıs isimli ilk festival olan *Artemidoreia*'nın ortaya çıkışı da *isotheoi timai* sayesinde mümkün olabilmiştir. Şöyle ki Augustus Dönemi'ne tarihlenen bir yazıtın son satırlarından şu bilgiler okunmaktadır⁴: “[*Knidos Halk Meclisi C. Iulius Artemidoros'u*] (...) her dört yılda bir *Artemidoreia* adı verilen gymnik yarışmaların düzenlemesini kararlaştırarak o'nu tanrılara denk/yarışır sunularla (τιμαῖς ἰσοθεοῖς) onurlandırdı.”

Yazıtta da görüldüğü üzere Knidoslu Gaius Iulius Artemidoros'a ithaf edilen *Artemidoreia* yarışmaları tanrılara yarışır sunuların bir parçasıdır. Tanrı benzeri onurların diğer yapı taşları olan sunak, kurban, heykel (*synnaos theos*) ve tören alayı uygulamalarının tamamı birden -yazıtın önceki satırlarından anlaşıldığı üzere- Knidos Halk meclisi tarafından Artemidoros'a sunulmuştur. Bu bakımdan *Artemidoreia* yarışmalarının önceki dönemlerde Romalı *magistratus*'lara ya da Hellenistik Dönem krallarına ithaf edilen *agon*'lardan geleneksel olarak hiçbir farkı yoktur; aksine, tam da bahsedilen bu geleneğin devamı ve somut bir örneğidir. Öyleyse bu nasıl mümkün

² Eskiçağ tarihi araştırmacıları Eski Yunan'ın kült ve onurlandırma geleneğini ekseriyetle iki ayrı konu olarak ele alsada esasında antik dönemde kült ile onurlandırma arasında ayırım yapmak gerekli değildi. Zira τιμή (*onur*) kavramı, Hellen halkının zihninde herhangi bir karışıklığa yol açmadan her ikisini de kapsıyordu. Bk. Arthur D. Nock, *Essays on Religion and the Ancient World 1*, ed. Zeph Stewart, 2 volumes, Cambridge 1972, s. 241.

³ Antik Yunan geleneğinde en prestijli onurlandırma biçimi olan *isotheoi timai* en yalın haliyle tanrılar kültürüne ait uygulamaların (sunak, kurban ve *agon*) faniler için de kullanılmasını ifade eder bk. Duncan Fishwick, *The Imperial Cult in the Latin West*, Vol. I *Studies in the Ruler Cult of the Western Provinces of the Roman Empire Part I* (2 volume.), Leiden 1993, s. 21 vd.

⁴ *I Knidos* no. 59, “Zeit des Augustus” karş. Altın, 2022, s. 109, dn. 482.

olabilmiştir? İmparatorluk nezdinde yöneticilik vasfı dahi olmayan Küçük Asya kökenli özel bir şahıs nasıl ve niçin tanrısal onurlara layık görülmüştür? İlgili yazıtta bu soruların cevabı yoktur. Şanslıyız ki başka bir yazıt grubundan Artemidoros'un Knidos halkı nazarında tanrı katına çıkarılışının arka planı açıklanmaktadır. İlgili yazıtlardan Artemidoros'a en büyük (*megistai timai*) ve tanrılara yaraşır onurların (*isotheoi timai*) sunulmasının gerekçesi olarak; şahsın erdemli, dini bütün ve Knidoslulara bağlılık gösteren bir kişi olmasından ziyade *polis*'in eski statüsünü -*civitas libera* (özgür şehir)- geri almak için sarf ettiği mücadelesi ve bundaki başarısı gösterilir⁵. Bunun yanında C. Iulius Artemidoros'un babasının C. Iulius Caesar'la kurduğu yakın arkadaşlık da hatırlanmalıdır. C. Iulius Theopompos'la Caesar'ın arkadaşlığı MÖ 79'da Caesar'ın *Aigaios Pontos*'ta haydutlar tarafından kaçırıldığı tarihi hadiseye dayanmaktadır. Deniz haydutlarının Caesar'ı özgür bırakmak için istedikleri bedel, bizzat C. Iulius Theopompos ve Epikrates tarafından karşılanarak korsanlara teslim edilmiş; böylece Caesar esaretten kurtulabilmiştir⁶. Bu hadisenin hemen akabinde intikam için deniz haydutlarının peşine düşen Caesar'a savaş gemilerini de -büyük olasılıkla-Theopompos temin etmiştir⁷. Tüm bu olan biten sonucunda Caesar ile Theopompos'un ailesi arasında yakın bir münasebet kurulmuştur⁸. Ancak Knidos, Caesar'ın öldürülmesinin akabinde cereyan eden Roma İç Savaşı neticesinde büyük olasılıkla *civitas libera* statüsünü kaybetmiştir⁹. Lakin savaşın galibi Augustus ve destekçileri olunca Knidos'un özgür kent statüsünü geri kazanması için önemli bir fırsat ortaya çıkmıştır. Çünkü Octavianus Theopompos ve ailesinin Caesar ile olan münasebetini ve geçmişte ona verdiği destekten haberdardı¹⁰. Nitekim Octavianus (Augustus) da Artemidoros ve ailesi nezdinde Knidos kentine iadeyi itibar yapar ve şehre eski statüsünü yeniden bahşeder¹¹. Özellikle bu kazanımdan ötürü Knidoslular tarafından *kentin kurtarıcısı* C. Iulius Artemidoros'a tanrılara ve de krallara denk onurlar verilir. Adına ithaf edilen *agon Artemidoreia* da bunlardan biridir.

⁵ *I Knidos* no. 51-55.

⁶ Christine B. Özgan, "Eine feine Familie Theopompos von Knidos und seine Nachkommen", *EA* 42, 2009, s. 104-5.

⁷ Aynı yer.

⁸ Cic. *Phil.* XII. 33; Strab. XIV. 2. XV.

⁹ Gustav Hirschfeld, "C. Julius Theopompos of Cnidus", *Journal of Hellenic Studies* VII, 1886, s. 286-90.

¹⁰ Knidoslu C. Iulius Artemidoros, Brutus ve çevresi tarafından organize edilen kalkışma teşebbüsü konusunda C. Iulius Caesar'ı uyarıp buna önlem anlamasını istemiş fakat bu girişiminde başarı sağlayamamıştır bk. Plut. *Caes.* LXV. 1.

¹¹ Gaeten Theriault, "Évergétisme grec et administration romaine: la famille cniidienne de Gaios Ioulios Théopompos", *Phoenix* 57, 2003, s. 244; Hirschfeld, 1886, s. 290; Bruns-Özgan, 2009, s. 110, dn. 45.

Artemidoreia festivalinden hareketle değerlendirildiğinde, Principatus Devri'nde kurulan şahıs isimli bütün *agon*'ların ardında daima önemli bir hikâye veya hanedan üyelerine yakınlık gibi istisnai bir durumun olduğu düşünülebilir. Ancak durum hiç de öyle değildir. Siyasi ve sosyal anlamda üstün bir başarısı olmayan ortalama kent yurttaşlarının da özel şahıs adıyla anılan festivallerin öznesi olabileceği çalışmanın ilerleyen safhalarında görülecektir. Zira Principatus Devri'yle birlikte siyasi koşullarda meydana gelen köklü değişimler Roma yönetimindeki Hellen onurlandırma geleneğinde de bazı değişikliklere yol açmıştır. Özellikle MS 11'de yapılan bir düzenlemeyle Romalı üst düzey eyalet yöneticilerinin onurlandırılmalarına *princeps* Augustus tarafından doğrudan müdahale edilerek söz konusu yöneticilere hem görevde buldukları süre boyunca hem de görev bitimini takip eden 60 günlük süre zarfında onur verilmesi yasaklanmıştır¹². Söz konusu düzenlemenin yasal şekli ve hangi onur biçimlerine yönelik hüküm verdiği son derece muğlak ve tartışmalıdır¹³. Fakat kesinlik olmasa da bu müdahaleyle *isotheoi timai*'ın hedef alındığı düşünülmektedir¹⁴. Nitekim bu dönemden sonra hem Hellen kent yurttaşlarının hem de Romalı *magistratus*'ların kamusal kült ve *isotheoi timai* almalarının büyük ölçüde sonu gelmiştir¹⁵. Artık bu tür tanrılara yaraşır onurların yegâne alıcısı -kimi zaman onlar tarafından reddedilmiş¹⁶ olsa bile- hanedan üyeleri (*domus Augusta*) olmuştur¹⁷. Buna karşın Romalı yöneticilerin¹⁸ ve özel şahısların

¹² Cass. Dio LVI. 25. 6.

¹³ Dirk Erkelenz, "Rechtsregelungen zur Verleihung von Ehrungen in Republik und Kaiserzeit", *Hermes* 131, 2003, s. 77-80; Emmanuelle Rosso, "Isotheoi timai. Les empereurs, les «honneurs divins» et leur refus, entre Orient et Occident, *Dieux des Grecs, dieux des Romains. Actes du colloque de Rome, 2013, Rome, Institut historique belge de Rome*". ed. C. Bonnet ve diğerleri, Roma 2016, s. 215-216.

¹⁴ *Ayn yer.*

¹⁵ Price, 1984, s. 49-50; Rosso, 2016, s. 216.

¹⁶ Tac. *Ann.* IV. 38; Cass. Dio LVII. 81; Suet. *Tib.* 26; M. P. Charlesworth, "The refusal of divine honours", *Pap Br Sch Rome* 15, 1939, s. 1-10; Andrés Cid Zurita, "Similar to Gods: Some Words in the Imperial Cult in the Roman Empire", *Gephyra* 20, 2020, s. 127-141.

¹⁷ Rosso, 2016, s. 216-225; Christina T. Kuhn, "The Refusal of the Highest Honours by Members of the Urban Elite in Roman Asia Minor, *The Politics of Honour in the Greek Cities of the Roman Empire*", ed. A. Heller - O. van Nijf, Leiden 2017, s. 199-200; Zurita, 2020, s. 127-41.

¹⁸ Geç Cumhuriyet Dönemi'nden başlayıp Principatus Devri'ne uzanan geniş zaman dilimi boyunca Romalı *magistratus*'lara ithaf edilen festivallere ilişkin bk. Gaaten Theriault, "Culte

adıyla anılan *agon*'lar bu dönemde de düzenlenebilmiştir. İlk bakışta büyük bir tezat olarak görülen bu durum aslında Augustus'tan bu yana sosyal, ekonomik ve siyasi koşullarda meydana gelen değişikliklerin doğal bir sonucuydu. Nitekim Klasik ve Hellenistik Dönem'de *ισόθεοι τιμαί*'ın doğal bileşenlerinden biri olan *agon*'lar MS 11'den itibaren *isotheoi timai*'ın bir parçası olmaktan çıkıp daha ziyade *euergesia* sisteminin ögesi haline gelmiştir¹⁹. Deyim yerindeyse yöneticilere ve özel şahıslara ithaf edilen *agon*'lar İmparatorluk Çağı'yla birlikte kültürel karakterini büyük ölçüde yitirerek daha seküler bir hüviyet kazanmıştır. Dolayısıyla bu dönemde *isotheoi timai* olmaksızın Romalı yöneticilere ya da özel şahıslara ithaf edilen festivallerin kurulması mümkün olabilmektedir.

Mevcut kaynaklar ışığında, Principatus Devri Küçük Asya'sında özel şahıs ismiyle anılan yaklaşık 100 farklı festival belgelenmektedir²⁰. Bu festivaller kronolojik olarak MÖ 1. yüzyılın sonunda *Artemidoreia* ile başlayıp MS 3. yüzyılın sonuna varan geniş bir zaman aralığı boyunca organize edilip düzenlenmiştir. Özel şahıs isimli *agon*'ların altın çağı ise esas yoğunlaşmanın yaşandığı MS 2 ve 3. yüzyıllardadır. Anadolu'nun tüm bölge ve kentlerinde özel şahıs ismiyle anılan *agon* belgelenmemiş; sadece 10 bölgede (Mysia, Troas, Ionia, Lydia, Karia, Phrygia, Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia) bu türden organizasyonların varlığı kanıtlanmıştır. Üç bölgede (Lydia, Mysia, Troas) sadece birer festival; Phrygia bölgesindeyse iki festival belgelenmiştir. Özel şahıs isimli *agon*'ların çok yoğun olarak düzenlendiği bölgeler sırasıyla Pisidia (Kırk +5), Karia (On Altı) ve Lykia (On Beş)'dir. Kent özelinde bakılacak olursa Termessos'ta on sekiz, Aphrodisias'ta yedi, Oinoanda ve Ariassos'ta beşer, Syedra'da ve Sagalassos'ta ise dörder festival düzenlendiği görülecektir. Makalenin bundan sonraki kısmında söz konusu *agon*'ların; statüleri ve diğer nitelikleri, festival görevlileri ve finans modelleri, kuruluş biçimleri ve kutlanma süreleri, kurucuları ve katılımcıları gibi önemli özellikleri dergi kısıtları çerçevesinde aktarılacaktır.

Şahıs İsimli Agon'ların Kuruluş Biçimi ve Kutlanma Süreleri

Principatus Devri Anadolu'sunda düzenlenen özel şahıs isimli *agon*'ların tek bir kuruluş şekli yoktur. Ancak genel olarak bu tür organizasyonlar öncelikle bireylerin düşüncesi olarak kendi zihinlerinde tasarlanmaya başlıyordu²¹. Organizasyon tasarısı zaman içinde somutlaştığı takdirde

des évergètes (magistrats) romains et agônes en Asie Mineure", *Stephanèphoros*, ed. K. Konuk, Bordeaux 2012, s. 377-87.

¹⁹ Rosso, 2016, s. 217.

²⁰ Özel şahıs ismiyle anılan bir organizasyona mutlak suretle referans yapmayan bazı *agon*'lar değerlendirilmek üzere çalışma kapsamına alınmamıştır.

²¹ Sofie Remijsen, *The End of Greek Athletics in Late Antiquity*, Cambridge 2015, s. 292.

değerlendirilmek üzere öncelikle *polis*'lerin en güçlü idari organları olan *boule* ve *demos*'un takdir ve onayına arz ediliyordu²². İlgili meclislerin takdirine sunulan yeni festivalin bütün detayları en ince ayrıntısına (kutlanma tarihi, periyodu, hangi tanrı ya da tanrıçaya ithaf edildiği, yarışma ve ritüel programı, ödüller, görevlilerin sayısı ve atanma biçimleri, katılımcıların profili, kimin ne giyeceği, riayet edilecek çeşitli hususlar vs.) kadar tartışılıp görüşüldükten sonra büyük oranda karara bağlanıyordu. Taraflar organizasyonun genel çerçevesi üzerinde kesin olarak anlaşmaya vardığında şenliğin mali yapısı ve bütçesi masaya yatırılıyordu²³. Tüm bu müzakerelerde alınan kararlar değerlendirilip onaylanması amacıyla -kent elçileri aracılığıyla- ya bizzat tahttaki *imperator*'un kendisine ya da onların eyaletlerdeki idari temsilcileri olan sivil ya da asker kökenli valilerine gönderiliyordu²⁴. İmparatorluk uhdesinden çıkan kararlar (onay, ret, düzeltme vs.) ise bir mektup ya da aynı elçiler aracılığıyla başvuruyu yapan kente iletiliyordu. İmparatorluğun kararı olumlu ise emredilen talimatlar duyurulup derhal uygulanmak üzere anlaşılır bir dille kentın kamusal alanlarında (*agora*, *gymnasion* vs.) mermerlere kazınarak sergileniyordu. Böylelikle hem festival kurucusu sermayesini hem de ilgili *polis* kent ekonomisini ileride oluşabilecek maddi açmazlara karşı imparatorluk otoritesi gözetiminde güvenceye alıyordu.

Şahıs isimli *agon*'ların kuruluşu -yukarıda bahsedildiği şekilde- genellikle özel şahısların "kişisel teşebbüsleri" vesilesiyle gerçekleşiyor olsa da kimi zaman sadece "kent iradesi ve önderliği", "imparator lütfu ve emri" ya da "karma tip" denebilecek bir süreç sonucunda da tahakkuk edebiliyordu. Örneğin, Miletos antik kentinde düzenlenen *Capitoneia* ile *Prokleia agon*'ları, Mylasa antik kentindeki *Censorineia* festivali, Knidos'ta kutlanan *Artemidoreia* şenliği ve son olarak Patara antik kentindeki *Casseia* yarışmaları özel şahıslardan ziyade bizzat ilgili *polis*'lerin (ya da *koinon*'ların) girişim ve önderliği sonucunda kurulmuşlardır²⁵. Ephesos antik kentindeki *Balbilleia* festivalinin kuruluşunda ise doğrudan doğruya bir imparatorun (Vespasianus)

²² Aynı yer.

²³ Remijsen, 2015, s. 293.

²⁴ Remijsen, 2015, s. 295-296.

²⁵ Recep Altın, *Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya'sında Özel Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa 2022, s. 275.

inisiyatifi ve lütfü söz konusudur²⁶. Aleksandreia Troas'taki *Smintheia Pauleia* festivalinin kuruluşu ise karma nitelikteki bir süreç sonucunda gerçekleşmiştir²⁷.

Dört ayrı kuruluş şekli tanımladığımız özel şahıs isimli *agon*'ların kutlanma süreleri de birbirlerinden son derece farklıdır. Bu durum, şenliklerin kutlanma süresine etki eden birden fazla parametre olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen epigrafik belgelerden anlaşıldığı üzere festivallerin ömrünü (kutlanma süresi) müspet anlamda altı temel değişken belirlemektedir: (1) festivalin kuruluş şekli, (2) festivalin statüsü, (3) festivalin finans biçimi ve mali yapısı, (4) organizasyonun arka planındaki özel ilişkiler, (5) sonraki kuşak ve akrabaların festivali sahiplenip koruması, (6) şenliğin periyodu/kutlanma aralığıdır. Bu kriterlerle tam uyum arz edecek şekilde en geniş düzenleme aralığına sahip *agon*'lar sırasıyla; "Ephesos'taki *Balbilleia*, Miletos'taki *Capitoneia*, Oinoanda'daki *Demostheneia*, Perge'deki *Vareia* ile *Demetrieia* ve Syedra'daki *Mousoniea*" festivalleridir²⁸. Yukarıda bahsedilen *agon*'ların haricindeki (belki bunlara Balboursa ve Oianoanda'da antik kentlerinde kutlanan iki farklı *Meleagreia* festivalini ve Pisidia Antiokheia'dan *Maksimianeia* yarışmaları eklenebilir) organizasyonların ya dikkate değer kutlanma süreleri bulunmamaktadır ya da kutlanma süreleri kesin olarak tespit edilememektedir.

Şahıs İsimli *Agon*'ların Kurucuları ve Katılımcıları

Principatus Devri Anadolu'sunda özel şahıs isimli festival kurucularının tamamı kentlerin varıl ve seçkin ailelerine mensup kişilerden oluşmaktadır. Var olan kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla bu iki nitelik şahıs isimli bir *agon*'un kurulabilmesi için asgari yeter şarttı²⁹. Zenginlik ve seçkin ailelere mensubiyetin yanı sıra şahıs isimli *agon* kurucusunun yaşadığı *polis*'te önemli ölçüde politik güce ve yüksek toplumsal statüye sahip olması da beklenirdi. Çünkü söz konusu organizasyonların kuruluş evresinde hem *demos*'un (kent sakinleri) ikna edilmesi hem de *bouleutai*'ın (danışma meclisi üyeleri) desteğinin alınması gerekmektedir³⁰. Bu nedenle festival kurucularının ilgili

²⁶ Cass. Dio. LXV. 9. 2.

²⁷ Altın, 2022, s. 276.

²⁸ Altın, 2022, s. 277-280.

²⁹ Andrew Farrington, "THEMIDES and the Local Elites of Lycia, Pamphylia and Pisidia", *Pathways to Power. Civic Elites in the Eastern Part of the Roman Empire, (International Workshop held at Athens)*, ed. A. D. Rizakis-F. Camia, Athens 2008, s. 243 vd.; Arjan Zuiderhoek, *The Politics of Munificence in the Roman Empire Citizens, Elites and Benefactors in Asia Minor*, New York 2009, s. 86 vd.

³⁰ Festival kurucuları söz konusu desteği çoğu zaman kendilerine haset eden; aynı zamanda politik olarak da mücadele ettikleri siyasi rakiplerinden alıyordu bk. H. W. Pleket, "Political

zorlukların kolayca üstesinden gelmesini sağlayacak başka vasıflara da sahip olması gerekiyordu. Örneğin *polis*'in önde gelen meclislerinde (danışma, halk, yaşlılar veya gençler) etkin rol alması ya da önemli kent memuriyetlerinden birini ifa etmesi veya bu göreve talip olması gerekirdi. Festival kurucusunun *Caracalla Fermanı*'ndan (MS 212) önce Roma vatandaşlık hakkına sahip olması en az yukarıda bahsedilen diğer nitelikler kadar önemliydi. Zira Roma vatandaşlığı sadece şahsın kendisinin veya geçmişte yaşamış büyüklerinin imparatorluk otoritelerince tanınmasının işareti değil, bununla birlikte toplum içinde onu diğer elitlerden ayıran çok önemli bir nitelikti³¹. Çalışmamızın somut bulguları da bu durumu doğrulamaktadır. Zira Principatus Devri Anadolu'sunda şahıs isimli festival kurucularının %50'sinden fazlası Roma vatandaşlık hakkına sahip kişilerdir. Bu şahısların da yaklaşık beşte biri imparatorluğun en saygın zümreleri olan *ordo senatorius* veya *ordo equester* ile ilişkili yüksek statülü kişilerden oluşmaktadır³². Ekseriyetle Anadolu'daki Roma kolonilerinde hayat süren İtalik kökenli tüccarlar (*negotiatores*), mültezimler (*publicani*) ve diğer göçmenler öteden beri Roma vatandaşlık hakkına sahip oldukları için -konu bağlamında- daima Anadolu'nun yerel elitlerinden bir adım öndeydiler.

Festival kurucularının cinsiyet dağılımına bakıldığında bu kişilerin genelinin erkek bireylerden oluştuğu görülmektedir. Ancak kadınların da agonistik ekonomiye kayda değer oranda (%10'un üzerinde) katkısı söz konusudur. *Laodikeia* (Syedra), *Embromianeia* (Arykanda), *Phanianeia* (Kadyanda), *Meleagreia* (Oinoanda), *Artemeia* (Olympos), *Rhodoneia* (Sagalassos), *Lalla* ve *Aurelia Ge* (Termessos) yarışmaları kati suretle kadın kurucularının ismiyle anılan organizasyonlardı. Bunların haricinde kadınlar akraba oldukları erkeklerle ya da bizzat kocalarıyla beraber de yeni bir *agon* kurabiliyor ya da halihazırda kutlanan festivallere sponsor olabiliyordu. Karia Bölgesi'nden *Lysimakheia&Tatianeia* (Aphrodisias) Kilikia Bölgesi'nden *Khrestos&Theodora* (Syedra), Lykia'dan *Artemon&Polykleia* (Oinoanda),

Culture and Political Practice in the Cities of Asia Minor in the Roman Empire", *Politische Theorie und Praxis im Altertum*, ed. S. Wolfgang, Darmstadt 1998, s. 204-216.

³¹ Sviatoslav Dmitriev, *City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor*, New York 2005, s. 323.

³² Altın, 2022, s. 285, Tablo 8.

Pisidia'dan *Mamastis&Perikles*, *Tiberius&Aurelia Ge* ve son olarak *Apollonius&Antiokhis* (Termessos) yarışmaları bu festivallerin örnekleridir. Principatus Devri Anadolu'sunda kadınların kent siyasetine doğrudan katılması veya etki etmeleri oldukça güç ve hatta genellikle olanaksız olduğu için erkek vatandaşlar agonistik sahada bu denli öne çıkabilmiştir. Zira tüm *euergesia* faaliyetleri gibi festival hayırseverliği de erkek egemen siyaset kurumuyla doğrudan ilişkiliydi.

Peki erkek ya da kadın fark etmeksizin festival kurucularının motivasyon kaynakları nelerdi? Genel manada yeni bir bayram kurulmasının ya da bu tür kamusal festivallerde bizzat görev üstlenmenin veya onlara maddi katkı sağlamanın sosyo-ekonomik anlamda birçok nedeni bulunuyordu. Fakat özel şahıs isimli *agon*'lar mevzu bahis olduğunda -kurucu birey bağlamında- en güçlü motivasyon kaynağını psikolojik öğelerin oluşturduğu görülmektedir³³. Ancak bu tür organizasyonların kurucusuna ve yakın çevresine sağladığı faydalar yalnızca ruhani alanla sınırlı değildi. Bilakis bu tür festivaller kurucusuna *ateleia* (vergi muafiyeti), *aleitourgia* (kamu hizmeti muafiyeti) *proedria* (tiyatrodan ön sırada oturma hakkı) gibi çeşitli ekonomik ve sosyal ayrıcalık ve muafiyet kazandırmakla birlikte kişinin kent içinde siyasi rant devşirmesine de olanak sağlıyordu³⁴.

Şahıs isimli festivallerin referans kaynağı olan epigrafik belgelerde organizasyona hangi kentlerin katılacağını gösteren açık ifadeler "genellikle" rastlanmaz. Yalnızca sınırlı sayıdaki yazıtta katılımcıların açıkça belirlendiği ifadeler bulunmaktadır³⁵. Ancak hem yukarıda değerlendirilen festivallerin kuruluş şekilleri hem de aşağıda kritik edilecek olan festival statüleri ilgili organizasyonların katılım/katılımcı şartlarını tespit etmemize büyük ölçüde imkân sağlamaktadır. Örneğin, *oikoumenikos* statüsüne sahip bir festival bilinen tüm dünyadan katılımcılara açıktı. *Hieros* statüsündeki festivaller bilinen tüm dünyadan katılımcılara açık olabileceği gibi bölgesel (*provincial*) ve hatta yerel karaktere de sahip olabilirdi. *Politikoi agones* olarak anılan kent yarışmaları ise yalnızca ilgili kentin katılımına açık festivallerdi. Yazıtlarda yer alan yarışmacı *ethnikon*'ları da festival katılımcılarının belirlenmesinde önemli bir göstergedir. Çünkü *agonistik* kitabelerde *ethnikon* bilgisinin bulunuyor oluşu saha araştırmacıları tarafından ilgili festivale farklı

³³ Bu konuda daha kapsamlı bir değerlendirme için bk. Altın, 2022, s. 281.

³⁴ Michael Wörrle, *Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien. Studien zu einer agonistischen Stiftung aus Oinoanda*, Münih 1988, s. 4-15; Dmitriev, 2005, s. 306; O. van Nijf, "Festivals and Benefactors", *Benefactors and Polis The Public Gift in the Greek Cities from the Homeric World to Late Antiquity*, ed. M. D. Gyax ve A. Zuiderhoek Cambridge-New York 2020, s. 243-264.

³⁵ Altın, 2022, s. 293.

kentlerden yarışmacıların katılabileceği şekilde değerlendirilmektedir³⁶. Tüm bunların yanı sıra Principatus Devri Anadolu'sundaki şahıs isimli *agon*'ların kahir ekseriyetini küçük ölçekli, para ödüllü ve lokal karakterdeki yarışmaların (ἀγῶνες θεματικοί / *themides*) oluşturduğu da bilinmektedir. Bununla uyumlu olacak şekilde bu tür festival katılımcılarının da genel olarak aynı kent yurttaşlarından veya komşu kent ya da yakın bölgelerden gelen kişilerden oluştuğunu söylemek mümkündür.

Kent özelinde değerlendirilecek olursa agonistik festivaller -sanılanın aksine- sadece toplumun üst kademesine hitap etmiyor; bilakis, θυσία (kurban sunumu), πομπή (geçit resmi), συμπόσιον (dini mahiyette şölen) tertiplenmesi, dağıtım yapılması gibi farklı yönleriyle kent sakinlerinin tümünü içine alıyordu³⁷. Böylelikle hem toplum içinde dini ve kültürel birlik sağlanıyor hem de dar gelirli vatandaşlar festival süresi boyunca yaşamın temel gereksinimlerine parasız olarak erişme olanağı buluyordu³⁸. Bunlardan daha mühimi agonistik organizasyonlar toplumsal hiyerarşinin açıklığa kavuşturulup tasdik edildiği periyodik faaliyetlerdi. Dolayısıyla var olan sistem ve nizamın güvenli bir şekilde idame ettirilmesi toplumun tüm katmanlarının festival sürecine dahil edilmesine bağlıydı³⁹.

Şahıs İsimli *Agon*'ların Finans Modeli

Eski Yunan *polis*'lerinde başlangıçta tüm festivallerin finansmanı kamusal kaynaklardan sağlanmaktaydı. MÖ 5. yüzyıldan itibaren kent bütçeleri var olan festivallerin idame ettirilmesi için gerekli olan ekonomik yükü taşıyamaz duruma gelmişti⁴⁰. Bu nedenle, festivallerin mali sorumluluğu önceleri *leitourgia* (mecburi kamusal hizmet) olarak takip eden dönemde ise *euergesia* (hayırseverlik) sistemi aracılığıyla varsıl yurttaşlar üzerine aktarılmıştır⁴¹. Roma İmparatorluk Dönemi'ne gelindiğinde ise

³⁶ Zinon Papakonstantinou, *Sport and Identity in Ancient Greece*, Routledge, New York-Londra 2019, s. 101.

³⁷ Zuiderhoek, 2009, s. 86-7; Altın 2022, s. 294.

³⁸ Aynı yer.

³⁹ Stephen Mitchell, *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor 1*, Oxford University Press, New York 1993, s. 206-210; Zuiderhoek, 2009, s. 106.

⁴⁰ van Nijf 2020, s. 244.

⁴¹ van Nijf, 2020, s. 244; Chaniotis, 2011, s. 32.

kentlerin önde gelen isimleri olan *euergetes*'lerin agonistik yaşamdaki etkinlikleri öncesinde hiç olmadığı kadar artmıştır⁴². Bu nedenle hayırhah olarak nitelenen zengin kent elitlerinin agonistik festivallere sağladıkları hibe ve katkılar Principatus Devri için oldukça önem arz etmektedir. Nitekim makale bulguları da bunu doğrulamaktadır.

Çalışma çerçevesinde değerlendirilen onurlandırma yazıtları ve diğer kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, İmparatorluk Çağı'nda düzenlenen şahıs isimli *agon*'ların finansmanı genel olarak dört farklı kaynaktan (özel şahısların sermayeleri, kent bütçeleri, festival memurlarının hibeleri ve imparatorluk katkı ya da imtiyazları) sağlanıyordu. Genel görünüm böyle olmakla birlikte esasında bu tür festivallerin mali sorumluluğu büyük oranda bizzat şenlik kurucuları olan kent eşrafının omzundaydı. Maalesef hayırsever kent elitlerinin festivallere sağladıkları maddi destekler genellikle sarif şekilde yazıtlara yansımamıştır. Ne var ki epigrafik belgelerde bulunan bir dizi terimsel ifade “*ἐκ τῶν ἰδίων, ἐξ οἰκείων/ἐξ ἰδίων/ἀπὸ χρημάτων, ἐξ ὑποσχέσεως, ἐκ διαθήκης/δοθείσης, καταλείπειν/κατάλειψις, λείπω, συστησάμενον, ἀχθεῖσαν ὑπὸ ..., τῆς ἀρείστης μνήμης ἀξίων, ἐκ/ἀπὸ δωρεᾶς/ἀπὸ οὐσίας ve ἐκ φιλοτιμίας*”⁴³ aracılığıyla söz konusu maddi destekler dolaylı ve yüzeysel olarak ispat edilmektedir. Buna karşın Oinoanda'daki *Demostheneia* şenliği ve Aphrodisias'taki bir dizi festival⁴⁴ özelinde şahıs isimli *agon*'ların mali planları ve finans modelleri büyük ölçüde aydınlatılmaktadır. *Demostheneia panegyris*'inin organizasyon giderleri başlangıçta nakit kaynaklardan ödenmişse de esasında bu şenlik gayrimenkul bağışları aracılığıyla finanse edilen bir festivaldir⁴⁵. Bununla birlikte Aphrodisias'taki bazı festivallerin finansmanı ise başlangıçlarından itibaren dönemsel olarak faiz işletilen nakit paralardan sağlanmıştır⁴⁶. Sonuçta

⁴² Mitchell, 1993, s. 206-211.

⁴³ Bu ifadelerin Türkçe karşılıkları; “*kendi cebinden, verilen söz üzerine, ünseverliği dolayısıyla, vasiyeti aracılığıyla, ...'nın bıraktığı ya da hediye ettiği paradan, ... tarafından düzenlenen, ...'nın en yüce anısına*” gibi anlamlara gelmektedir. İlgili festivaller için bk. Altın, 2022, 266 vd. Bahsedilen terminoloji için ise bk. “Karl Graf Lanckoronski, *Städte Pamphylens und Pisidiens 2*, Wien 1892, s. 34; Rudolf Heberdey, “Gymnische und andere Agone in Termessus Pisidae”, *Anatolian Studies Presented to Sir William Mitchell Ramsay*, ed. W. H. Buckler, W. M. Calder, Longsman, Green Co, Londra-New York, s. 200; H. W. Pleket, “Mass-Sport and Local Infrastructure in the Greek Cities of Roman Asia Minor”, *Stadion* 24/1, s. 156; Nursah Çokbankir, “Pamphylia, Lykia, Kilikia ve Pisidia'da Epigrafik Verilerle Roma İmparatorluk Dönemi'nde Atletik Oyunların Finansı”, *Olba* 19, 2011, s. 320-26”.

⁴⁴ Charlotte Rouche, *Performers and Partisans at Aphrodisias in the Roman and Late Roman Periods*, JRS Monographs 6, 1993, s. 161-91; Abdurrahman Uzunalan, “Aphrodisias Agonları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi FEF SBE Dergisi*, Sayı 13, Isparta 2005, s. 36-68.

⁴⁵ Altın, 2022, s. 265.

⁴⁶ Aynı yer.

kurumsal olarak bir vakıf sisteminden bahsedilmese de şahıs isimli bayramların kuramsal olarak *agonistik vakıflar* aracılığıyla finanse edildiğini söylemek mümkündür⁴⁷. Bahsedilen bu vakıflar ise bizzat festival kurucuları tarafından yaşamları sırasında ihdas edilebileceği gibi ilgili şahısların vefatlarının ardından vasiyetnameleri aracılığıyla da oluşturulabiliyordu⁴⁸. Sadece festival organizasyonu için teşekkül edilen bu tür vakıflarda, özel şahısların vasiyetnameleri uyarınca tereke edilen nakit kaynaklar veya gayrimenkul bağışlar işletilerek kentin sorumlu memurları vasıtasıyla organizasyon masrafları karşılanmak üzere kullanılıyordu.

Yukarıda da bahsedildiği gibi şahıs isimli *agon*'ların finansında yalnızca kurucu bireylerin değil aynı zamanda festival memurlarının, kentlerin ya da *koinon*'ların ve imparatorluk otoritelerinin de katkısı bulunmaktaydı. Örneğin, mali yapısı ve finans modeli kusursuza yakın olan *Demostheneia* şenliği özelinde dahi kent *khora*'sındaki sakinlere ve festival memurlarına kendi bütçelerinden karşılamak üzere bir dizi masraf çıkartılmıştır⁴⁹. Diğer festivallerde de aşağı yukarı aynı geçerlidir. Epigrafik belgelerden anlaşıldığı kadarıyla kurucusunun ardından bir festivale en önemli maddi desteği festival başkanı olan *agonothetes*'ler sağlamaktaydı. Festivallerde yapılan çeşitli masraflara bizzat kendi bütçelerinden katkı sağlayan festival memurları, ilgili organizasyonlardan ekseriyetle maddi bir çıkar sağlamıyor aksine festival kapsamında ortaya çıkan çeşitli masraflara doğrudan kendi bütçelerinden (ἐκ τῶν ἰδίων) katkı sunuyorlardı. Bu sebeptir ki festivallerde görev alan memurlar daima kentlerin önde gelen varlıklı ve hayırsever yurttaşlarından oluşmaktaydı. Ancak *agon*'larda görev alıp yarışmacı ve misafirlerin masraflarını karşılamak veya başka bir şekilde onlara yardımcı olmak memurlar için -toplumsal yaşama tahvil edilebilen- özel bir övünç ve prestij kaynağı olmaktadır⁵⁰.

⁴⁷ Sophia Aneziri, "Stiftungen für sportliche und musische Agone", *Sport und Recht in der Antike*, (Wiener Kolloquien zur Antiken Rechtsgeschichte Band II), ed. K. Harter-Uibopuu-T. Kruse), 2014, s. 148-63; Remijsen 2015, s. 294; Altın 2022, s. 273.

⁴⁸ Bernhard Laum, *Stiftungen in der griechischen und römischen Antike: ein Beitrag zur antiken Kulturgeschichte*, II volumes, (2nd press) Berlin/Leipzig 1964 s. 115-24; Heberdey 1923, s. 198; *I Pisid. Cent.*, s. 135.

⁴⁹ Wörrle, 1988, s. 4-17.

⁵⁰ Price, 1984, s. 107.

Şahıs isimli organizasyonlar özelinde kamusal kaynaklara (kent ve birlik bütçeleri) genellikle *oikoumenikos*, *eisalatikos* ve *hieros* gibi yüksek statüye sahip yarışmaların finansında başvuruluyordu. Zira bu türden yüksek prestije sahip şenlikler yalnızca festival düzenleyicisine değil, aynı zamanda müsabık yarışmacıların vatandaşı olduğu kentlere de bir dizi maddi sorumluluk yüklüyordu. Şöyle ki söz konusu yarışmalarda zafer kazanan sanatçı ve sporculara memleketlerine dönüşte “*obsonia-syntakseis* (emekli aylığı ya da ikramiyesi) *sitesis* (kayıdı hayat şartıyla bedava yemek hakkı) ve anıt ya da büstlerinin dikilmesi” gibi çeşitli hak ve imtiyazlar bahşediliyordu⁵¹. Bahsedilen tüm bu hakların külfeti ise şehirlerin mali kaynaklarından karşılanıyordu⁵². İhtiyaç halinde birer özel şahıs hüviyeti taşıyan festival başkanları (*agonothetes*) ve diğer şenlik memurları da bu tür organizasyonların finansına katkı sağlıyordu. Kısacası yüksek statüye sahip şahıs isimli *agon*’ların finansmanının özel şahıslara ait fonlardan ziyade kamu kaynakları ve festival memurlarının bağışları aracılığıyla sağlandığını söylemek mümkündür.

Son olarak Roma *imperator*’larının veya imparatorluk otoritelerinin özel şahıs ismi taşıyan festivallerin finansına yaptığı katkılardan bahsetmek gerekir. Roma imparatorları ve diğer imparatorluk yetkilileri festivallere farklı şekillerde finansal destek ya da kolaylık sağlamaktaydı. Agonistik literatürde *δωρεά* olarak adlandırılan bu imtiyazlar doğrudan para yardımı olabileceği gibi kimi zaman bir onay veya izne (vergi muafiyeti) ya da festivalin statüsünün yükseltilmesine de karşılık gelebiliyordu. *Balbilleia* (Ephesos) *Attaleia* (Aphrodisias) *Meleagreia* (Balboura), *Demostheneia* (Oinoanda) ve *Aelia Cornuteia* (Apollonia Mordiaion) yarışmalarında çeşitli *imperator*’ların farklı sebeplerle bahsettikleri *agonistik imtiyazlara* veya nakit yardımlara epigrafik belgeler vasıtasıyla doğrudan tanıklık edilir⁵³. Bunların dışında Aphrodisias antik kentinde kutlamalarına bir süreliğine ara verilen veya hiç başlanmamış olan bazı şenlikler ancak dönemin *logistes*’i M. Ulpius Appuleius Eurykles’in gösterdiği çaba ve yapmış olduğu maddi katkılar sonucunda (yeniden) kutlanmaya başlamıştır⁵⁴.

Şahıs İsimli *Agon*’ların Çeşitli Nitelikleri ve Statüleri

Agonistik sahanın bütününe benzer şekilde Principatus Devri Anadolu’sunda kutlanan şahıs isimli *agon*’ların statüleri de kendi aralarında

⁵¹ W. John Slater, “Paying the pipers”, *L’argent Dans les concours du monde grec*, ed. B. Le Guen, Saint-Denis 2010, s. 268-9.

⁵² Aynı yer.

⁵³ Altın 2022, s. 271.

⁵⁴ Bu festivaller şunlardır; “*Adrasteia*, *Hossidea Iulianeia*, *Kallikrateia*, *Lysimakheia* ve *Philemoneia*” bk. Rouché, 1993, s. 161-91; Uzunaslan, 2005, s. 36-68; Altın, 2022, s. 271.

benzerlik, farklılık ve istisnai durumlar arz etmektedir. Tematik araştırma olan çalışmamızda beklendiği üzere benzerlikler daha çok öne çıkmaktadır. Bu bağlamda şahıs isimli festivallerin çoğunlukla küçük ölçekli, para ödüllü ve lokal karakterdeki yarışmalardan (ἀγῶνες θεματικοί) teşekkül ettiği kati suretle söylenebilir. Ancak agonistik sahada bilindik *yarışma* statülerinin neredeyse tamamının şahıs isimli festivaller için de geçerli olduğunu unutmamak gerekir. Dolayısıyla şahıs isimli *agon*'lar özelinde de tek tip yarışma statüsünden bahsedilemez.

Şahıs isimli festivaller arasında en fazla saygınlığa sahip olan yarışmalar İonia'nın üç farklı kentinde kutlanmış olan *Balbilleia* ve *Aphrodisias* antik kentindeki *Attaleia agon*'larıdır. Zira söz konusu festivaller *ιερος* (*kutsal*) *οικουμενικός* (*evrensel*) ve *εἰσελαστικός*⁵⁵ statüsüne sahiptir. Bu yarışmaları *hieros* statüsündeki *Smintheia Pauleia* (Aleksandreia Troas), *Aelia Cornuteia* (Apollonia Mordiaon) ve *Pythia Marianeia* (Ephesos) festivalleri takip eder. Epigrafik belgelerde *koina* (κοινά) veya *koinon* (κοινόν) şeklinde ifade olunan Birlik Yarışmaları *oikoumenik* ve *hieros* statüye sahip oldukça itibarlı bir *agon* türüdür. Fakat Lykia'da tespit edilen bir grup yarışma -“*Antipatreia*, *Euaesteia* ve *Megala Casseia*”- durumu içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir. İlgili konuda biz M. Wörrle'nin değerlendirmesini⁵⁶ benimseyerek ilk iki festivali orijinal fakat *themis* (θέμις) statüsüne sahip Birlik Yarışması; sonuncusunu ise *agon hieros* statüsünde Birlik Yarışması olarak kabul etmekteyiz.

Yarışmaların statü farklılıklarını gösteren diğer bir terim *μεγάλα* sıfatıdır. Herhangi bir yarışma ismine *megala* (büyük) epithetinin ilave edilmesi söz konusu festivalin kutlanma aralığından (periyodu), yaş gruplarından ya da müsabaka içeriğinden birkaçının veya yalnızca birinin değiştiğine işaret eder⁵⁷. Kimi durumlardaysa *megala* sıfatı yarışmaların statüsünün de değiştiğine işaret etmekteydi⁵⁸. Bazı araştırmacılar *megala* ifadesinin

⁵⁵ Plin. *Ep.* X. 118-19.

⁵⁶ Wörrle, 1988, s. 240-241.

⁵⁷ W. John Slater, “Deconstructing Festivals”, *The Greek Theatre and Festivals Documentary Studies*, ed. P. Wilson, New York 2007, s. 31-32; Remijsen, 2015, s. 111-113.

⁵⁸ H. W. Pleket, “Games, Prizes, Athletes and Ideology: Some Aspects of the History of Sport in the Greco-Roman World”, *Stadion* I, 1975, s. 64

genellikle daha ihtişamlı yarışmaları refere ettiğini belirtmektedir⁵⁹. Çalışma kapsamında *Balbilleia*, *Marianeia* (Ephesos), *Casseia* (Patara) ve *Vareia* (Perge) festivallerinin bu sıfatla nitelendiği görülmektedir.

Epigrafik belgelerde sıklıkla karşılaşılan *ισολύμπιος*, *ισοπούθιος* vs. ifadeleri ilgili yarışmaların ödül, yaş grupları ve program içeriği gibi farklı bağlamlarda *Panhellenik* festivalleri emsal aldığını göstermektedir. Fakat bu sıfatlar yazıtlarda sadece *hieros agon*'ların değil aynı zamanda *themides* olarak adlandırılan yerel karakterli festivallerin tanımlayıcısı olarak da karşımıza çıkar. Bu nedenle *ισολύμπιος* ve *ισοπούθιος* sıfatlarının statüden ziyade ekseriyetle yarışmaların farklı türden özelliklerini tanımladığını söylemek mümkündür. Ancak istisnai durumlarda bu sıfatlarla nitelenen yarışmaların statüsü Dört Büyük festivale dahil olan yarışmalara eşit olabilmekteydi⁶⁰. Çalışma kapsamında *Marianeia* (Ephesos), *Aelia Cornuteia* (Apollonia Mordiaon), *Timotheia* (Baris), *Theodoreia* (Konana) ve *Smintheia Pauleia* (Aleksandreia Troas) festivallerinin bu sıfatlardan biriyle nitelendiği görülmüştür. Makale kapsamında belgelenen şahıs isimli *agon*'ların düzenlenme aralığı çoğunlukla “*pentaeterik* veya *tetraeterik* (dört yılda bir) olmakla birlikte *annual* (yıllık), *trieterik* (iki yılda bir) ve *enneaterik* (sekiz yılda bir)” olarak düzenlenen festivaller de bulunmaktadır⁶¹. Yukarıda adları zikredilen festivaller haricinde kalan şahıs isimli yarışmaların statüleri ve genel nitelikleri büyük oranda benzeşmekte ve bu festivallerin de kahir ekseriyetini kurucusunun adıyla anılan para ödüllü yarışmalar (*ἄγωνες θεματικοί*) oluşturmaktadır.

Bütün festival türlerinde olduğu gibi şahıs isimli organizasyonlar özelinde de genel olarak üç farklı yarışma kategorisinden (bedensel, atlı ve müzikal) bahsetmek mümkündür. Fakat atlı yarışma türünün şahıs isimli festivaller dahilindeki varlığı yalnızca bir örnek aracılığıyla belgelenmektedir⁶². Şahıs isimli festivaller bağlamında en popüler yarışma türü atletik müsabakalar olup özellikle *πάλη* (güreş), *πυγμαί* (boks) ve *παγκράτιον* (pankras) gibi ağır dövüş branşları son derece popülerdi. Pek tabii ki müzik yarışmaları da şahıs isimli festivallerin programında önemli ölçüde yer tutmakta idi. Özellikle komedi ve tragedya yarışmaları oldukça revaçtaydı. Bahsedilen tüm bu müsabakalar ekseriyetle “*παῖδες* (çocuklar) ve *ἄνδρες* (yetişkinler)” olmak üzere iki yaş klasmanında yapılmaktaydı. Ancak kısıtlı sayıda olsa da *ἄγένειοι* (gençler) ve diğer özel yaş gruplarının varlığı da epigrafik belgeler vasıtasıyla tespit edilmektedir.

⁵⁹ Aitor B. Perez, “EPINIKIA: Celebrating Roman Victory in the Eastern Provinces of the Empire”, *Tyche* 33, 2018, s. 22.

⁶⁰ Pleket, 1975, s. 61 ve 69.

⁶¹ Altın, 2022, s. 303.

⁶² Altın, 2022, s. 242, no. T300.

Şahıs İsimli *Agon*'larda Görev Yapan Memurlar

Özel şahıs isimli *agon*'ların tespit edildiği epigrafik belgelerde en çok rastlanılan memuriyet festival başkanlığı (*agonothesia*)'dır. Terimsel karşılıkları birbirinden oldukça farklı olmakla birlikte erken dönemlerden itibaren tüm bayramların nizam ve işleyişinden sorumlu bir başkanı olurdu. Devirden devire, yarışmadan yarışmaya değişmekle birlikte farklı festival memurları ("*hellanodikas, agonothet, athlothet, panegyriarkh, kystarkh, gymnasiarkh, epimeletes*") tarafından bu vazife ifa edilmiştir⁶³. Fakat memurluğun isminden de anlaşılacağı üzere *agonotheses* yazıtlarda en sık karşılaşılan festival başkanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel Türk yağlı güreşlerinin *Ağasını* andıran *agonothes*'ler aslında festivallere finansal katkı sağlayan birer fahri başkandır. Dolayısıyla festival organizasyonunun nizam ve işleyişini bizzat kendileri değil emirleri altında vazife alan çeşitli görevliler ("*mastigophoros, rhabdophoros, alytarkhes, gymnasiarkhos, agoranomos, panegyriarkhes, eisagogeus, epimeletes, paidotribes*") aracılığıyla sağlamakta idiler⁶⁴. Nitekim *Demostheneia* şenliği özelinde bahsedilen durumun somut bir emsalini görmekteyiz. Söz konusu şenlik çerçevesinde katılımcıların (hem yarışmacı hem de seyirci) muhtemel taşkınlarını engellemekle vazifelenirilmiş yirmi adet *mastigophoroi* (kırbaç taşıyan) adındaki güvenlik personeli görevlendirilmişti. On kişiden oluşan *sebastophoroi* ekibinin vazifesi geçit törenleri boyunca devrin imparatorlarının büst ve resimlerini taşımaktı. Üç kişiden oluşan *panegyriarkhes*'lerin sorumluluk sahası ise festival günlerinde kentte kurulan geçici pazara ilişkindir⁶⁵. Yine aynı şenlik kapsamında yukarıdaki adları geçen yetkililer haricinde 15 farklı memur daha doğrudan veya dolaylı olarak sorumluluk almış; kendilerine verilen yükümlülükleri eksiksiz olarak yerine getirmişlerdir⁶⁶. Buna karşın, istisnaları hariç tutarsak, düzenli bir şekilde bu görevlilerle ilgili epigrafik belgelerde herhangi bir bilgi bulunmaz. Bilakis

⁶³ Altın, 2022, s. 254.

⁶⁴ Altın, 2022, s. 252

⁶⁵ *Panegyris*'lerin tarihçesi ve *panegyriarkhes*'lerin tüm sorumluluk sahasına ilişkin bk. Selda Yeni, *Panegyris ve Panegyriarkhes Helenistik ve Roma Dönemi Anadolu'sunda Tertiplenen Panayrın İdari, Siyasi, Dini ve Ekonomik Boyutları*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Antalya 2022.

⁶⁶ Altın, 2022, s. 255.

yukarıda da ifade edildiği üzere, yazıtlarda ekseriyetle festival başkanlarının şahsına ya da ifa ettikleri memurluğa ilişkin bilgi verilmektedir.

Öyleyse her şeyden önce “Şahıs isimli *agon*’lardaki festival başkanları kimlerdi?” sorusunun yanıtını bulmamız gerekir. Şahıs isimli *agon*’ların başkanları festival kurucularının bizzat kendileri olabileceği gibi bu kişilerin aile fertlerinden veya akrabalarından biri de olabilmekte idi. Bunların dışında festival kurucularıyla hiçbir akrabalığı ya da kan bağı bulunmayan kentli varsıl ve hayırsever yurttaşlar da gönüllük esasıyla *agonothetes* olabilmekteydi. Bu farklılık temelde söz konusu organizasyonun -kişinin vefatının ardından kurulan- vakıf *agon*’u olup olmamasına bağlı bir durumdu. Ancak bazı festivaller özelinde kişinin vefatının ardından vasiyetle kurulan bir vakıf söz konusu olsa dahi, merhum kurucu “δὶ αἰῶνος ἀγωνοθέτης” (*onursal* ya da *ebedi agonothetes*) olarak festivalle ilişkilendiriliyordu⁶⁷. Yine aynı şekilde festival başkanının yaşamı sırasında kurduğu *agon*, kendisinin vefatından sonra kutlanmaya devam ederse de bu uygulamaya gidilebiliyordu.

Yukarıda izah edilen teorik durumların somut örneklerine baktığımızda *Andrianteia* (Attouda), *Megala Attalaneia Olympia* (Tripolis), *Artemon&Polykleia* (Oinoanda), *Tuesianeia* (Side), *Valenteia* (Hierapolis), *Menneaneia* (Metropolis) yarışmalarında festival başkanlığı görevinin bizzat organizasyonların kurucuları tarafından yerine getirildiği görülür. Bu da ilgili yarışmaların -büyük olasılıkla- yalnızca kurucularının yaşamı sırasında kutlanmış olduğuna işaret eder. Benzer şekilde *Euaresteia* (Oinoanda) festivalinin de *agonothetes*’iliği yaşamı boyunca (δὲ βίου) bizzat organizasyonun kurucusu tarafından üstlenilmiştir. Fakat 5. kutlamadan sonra vefat ettiği düşünülen festival kurucusunun adına bu muteber görevi 6. kutlamada kayın biraderi Fronto üstlenmiştir⁶⁸. Bu nedenle önceki *agon*’ların aksine *Euaresteia* yarışmaları kurucusunun vefatının ardından da kutlanmaya devam etmiştir. Korakesion’daki *Indemis* ve Ksanthos antik kentindeki *Antipatreia* festivalinde yarışmaların müessisi ailenin babası iken; festival başkanlarıysa bizzat bu kişilerin çocuklarıdır. Bunların yanı sıra *agon* müessisleriyle herhangi akrabalık ilişkisi bulunmayan ancak yine de *agonothesia* memuriyetini üstlenmek için vazifeye atılan zengin ve hayırsever kent eşrafından bahsetmek gerekir. Bu tanıma uygun şahıslar agonistik yarışmalarda en çok karşılaşılan festival başkanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsedilen tüm bu *agonothetes*’ler ilgili organizasyonlardan ekseriyetle maddi bir çıkar sağlamıyor aksine festival kapsamında ortaya

⁶⁷ Aynı yer.

⁶⁸ Alan S. Hall-Nicholas P. Milner, “Education and Athletics. Documents illustrating the Festivals of Oenoanda”, *Studies in the History and Topography of Lycia and Pisidia in Memoriam A.S. Hall*, ed. David French, Ankara 1994, s. 19.

çıkan çeşitli masraflara doğrudan kendi bütçelerinden (ἐκ τῶν ἰδίων) katkı sunuyorlardı. Bu sebeptendir ki festivallerde görev alan memurlar daima kentlerin önde gelen varlıklı ve hayırsever yurttaşlarından oluşmaktaydı. Ancak *agon*'larda görev alıp yarışmacı ve misafirlerin masraflarını karşılamak veya başka bir şekilde onlara yardımcı olmak memurlar için - toplumsal yaşama tahvil edilebilen- özel bir övünç ve prestij kaynağı olmaktadır⁶⁹. Oldukça külfetli lakin aynı nispette itibar getiren bu saygın görevi üstlenen varlıklı yurttaşlar kent meclisleri tarafından “σωτήρ (*kurtarıcı*), κηδεμών (*koruyucu*), προστάτης (*önder*), πατρῶν (*hami*), κτίστης (*kurucu*), εὐεργέτης (*hayırsever*), μήτηρ/πατήρ/υἰός/θυγάτηρ πόλεως (*kentin anası/babası/oğlu/kızı*)” gibi unvanlarla onurlandırılıyordu⁷⁰. Övünç verici bu unvanların kazanılması zengin kent elitlerinin sadece toplum içinde öne çıkılmalarını sağlamıyor bunun yanında talip oldukları takdirde saygın kent memuriyetlerini elde etmelerini de garantiye alıyordu. Dolayısıyla festival başkanlığı gibi kamu yararı gözetilerek üstlenilen her iş aynı zamanda siyasi ve toplumsal nüfuzun kazanılmasına da vesile oluyordu. Bu durumun çoktandır farkında olan kent elitleri de politik ve kişisel tutkuları oranında - gerektiğinde tüm maddi imkanlarını zorlayarak- toplum yararına hizmet üretmekteydiler. Söz konusu hizmetlerin en kullanışlı ve tercih edileni ise Principatus Çağı Küçük Asya'sında *festival başkanlığı* vazifesini ifa etmek veya bir şekilde agonistik organizasyonlarda görev almaktı.

Sonuç olarak Klasik ve bilhassa Hellenistik Dönem'de *tanrılara denk onurların* (ισόθιοι τιμαί) ayrılmaz bir parçası olarak kültün yanında ihdas edilen özel şahıs isimli festivaller, İmparatorluk Çağı'na gelindiğinde - bilhassa -MS 2. yüzyıldan sonra- büyük oranda dini vasfını kaybederek (sekülerleşip) ekonomik ve siyasi güce sahip olan kent eşrafının kişisel arzularına hizmet eden kullanışlı ve popüler bir enstrüman haline gelmiştir. Farklı özellikleriyle tüm paydaşları (imparatorluk otoriteleri, kentler, kurucular ve katılımcılar) tatmin eden bu festivallerin tamamı MS 3. yüzyılın ortalarına doğru cereyan eden sosyo-ekonomik gelişmeler neticesinde tarih sahnesinden bir anda yok olmuştur. Ancak, “Söz uçar yazı kalır” (*Verba*

⁶⁹ Price, 1984, s. 107.

⁷⁰ Mustafa Adak, “Pamphylia ve Pisidia'da Kent Eşrafı ve Resmi Unvanları”, *Tarih Boyunca Anadolu'da Hayırseverlik*, ed. O. Tekin ve diğerleri, Antalya 2020, s. 49.

volant, scripta manent) misali kuruluşlarından yaklaşık iki bin yıl sonra dahi yazıtlar vasıtasıyla ilgili festivaller ve kurucuları hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Böylelikle festival kurucularının nihai hedeflerinden biri olan ölümlerin ardından adlarının yad edilmesi ve anılarının sonsuza kadar yaşatılması arzularının⁷¹ bir anlamda başarıya ulaştığı görülmektedir.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Cass. Dio (= Cassius Dio, *Historiae Romanae*), Kullanılan Metin ve Çeviri: *Dio's Roman History*, With an English translation by E. Cary-H. B. Foster, Harvard University Press, (Loeb) Cambridge, Mass., Londra 1954.

Cic. *Phil.* (= Cicero, *Orationes Philippicae in M. Antonium*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Philippics of Cicero*. With an English translation by W. C. A. Ker, Harvard University Press (Loeb), Cambridge, Mass., Londra 1957.

Plin. *Ep.* (= C. Plinius Caecilius Secundus, *Epistulae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Genç Plinius'un Anadolu Mektupları (10. Kitap)*, (çev. Ç. Dürüşken-E. Özbayoğlu), YKY, İstanbul 2001.

Plut. (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch' Lives, vol. VII, Demosthenes and Cicero Alexander and Caesar*, With an English translation by B. Perrin, Harvard University Press, (Loeb), Cambridge, Mass., Londra 1959.

Strab. (= Strabon, *Geographika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, (çev. A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1993.

Suet. (= C. Suetonius Tranquillus, *De Vita Caesarum*), Kullanılan Metin ve Çeviri: Gaius Suetonius Tranquillus, *On İki Caesar'ın Yaşamı*, (çev. F. Teletar-G. Özakürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008.

Tac. *Ann.* (= Tacitus, *Annales*), Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Annals*, With an English translation by J. Jackson, Harvard University Press, (Loeb) Cambridge, Mass., Londra 1969.

Modern Kaynaklar

Adak, M. (2020). "Pamphylia ve Pisidia'da Kent Eşrafı ve Resmi Unvanları", *Tarih Boyunca Anadolu'da Hayırseverlik. I. Uluslararası Suna & İnan Kırış Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu, 26-29 Mart 2019 Antalya*, ed. O. Tekin, C. H. Roosevelt, E. Akyürek, Antalya, s. 47-72.

⁷¹ Christina Kokkinia, "Games vs. buildings as euergetic choices, *L'organisation des Spectacles Dans le Monde Romain, Vandoeuvres-Genève 22-26 aout 2011*", 2012, s. 99-100; Angelos Chaniotis, "Aphrodisiaslı Hayırseverler ve Hayırseverliğin Toplumsal-Kültürel Sınırları", *Tarih Boyunca Anadolu'da Hayırseverlik*, ed. O. Tekin ve diğeri, Antalya 2020, s. 116; van Nijf, 2020, s. 248-9.

- Altın, R. (2022). *Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya'sında Özel Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa.
- Aneziri, S. (2014). "Stiftungen für sportliche und musische Agone", *Sport und Recht in der Antike*, (Wiener Kolloquien zur Antiken Rechtsgeschichte Band II), ed. K. Harter-Uibopuu ve T. Kruse, s. 148-163.
- Bruns-Özgan, C. (2009). "Eine feine Familie Theopompos von Knidos und seine Nachkommen", *EA* 42, s. 103-134.
- Chanotis, A. (2011). "Festivals and Contests in the Greek World", *ThesCRA VII*, ed. A. Hermary-B. Jaeger, Los Angeles, s. 1-43 ve 160-172.
- Chanotis, A. (2020). "Aphrodisiaslı Hayırseverler ve Hayırseverliğin Toplumsal-Kültürel Sınırları", *Tarih Boyunca Anadolu'da Hayırseverlik. Birinci Uluslararası Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu 26-29 Mart Antalya*, ed. O. Tekin ve diğerleri, Antalya 2020, s. 111-120.
- Charlesworth M. P. (1939). "The refusal of divine honours", *Pap Br Sch Rome* 15, s. 1-10.
- Çokbankir, N. (2011). "Pamphylia, Lykia, Kilikia ve Pisidia'da Epigrafik Verilerle Roma İmparatorluk Dönemi'nde Atletik Oyunların Finansı", *Olba* 19, s. 313-330.
- Dmitriev, S. (2005). *City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor*, Oxford University Press, New York.
- Erkelenz, D. (2002). "Keine Konkurrenz zum Kaiser-Zur Verleihung der Titel Κτίστης und Σωτήρ in der römischen Kaiserzeit", *SCI* 21, s. 61-77.
- Erkelenz, D. (2003). "Rechtsregelungen zur Verleihung von Ehrungen in Republik und Kaiserzeit", *Hermes* 131, s. 67-89.
- Farrington, A. (2008). "ΘΕΜΙΔΕΣ and the Local Elites of Lycia, Pamphylia and Pisidia", *Pathways to Power. Civic Elites in the Eastern Part of the Roman Empire Proceedings of the International Workshop held at Athens*, ed. A. D. Rizakis-F. Camia, Atina, s. 241-249.
- Fishwick D. (1993). *The Imperial Cult in the Latin West, Volume 1 Studies in the Ruler Cult of the Western Provinces of the Roman Empire Part 1* (2 vols.), Leiden.

- Hall, A. S.- Milner, N. P. (1994). "Education and Athletics. Documents illustrating the Festivals of Oenoanda", *Studies in the History and Topography of Lycia and Pisidia in Memoriam A.S. Hall*, ed. D. French, Ankara, s. 7-47.
- Heberdey, R. (1923). "Gymnische und andere Agone in Termessus Pisidae", *Anatolian Studies Presented to Sir William Mitchell Ramsay*, ed. W. H. Buckler, W. M. Calder, Longsman, Green Co, Londra-New York, s. 195-206.
- Heller, A.-van Nijf, O. (2017). "Introduction: Civic Honours, from Classical to Roman Times", *The Politics of Honour in the Greek Cities of the Roman Empire*, ed. A. Heller ve O. van Nijf, Brill, Leiden, s. 1-27.
- Hirschfeld, G. (1886). "C. Julius Theopompus of Cnidus", *JHS* 7, 1886, s. 286-290.
- I Knidos*, Blümel, W. (1992). *Die Inschriften von Knidos I*. Habelt, Bonn.
- I Pisid. Cent.* Horsley, G. H. R.-Mitchell, S. (2000). *The Inscriptions of Central Pisidia: including texts from Kremna, Ariassos, Keraia, Hyia, Panemoteichos, the Sanctuary of Apollo of the Perminoundeis, Sia, Kocaaliler, and the Döşeme Doğazi*, (IK 57), Bonn 2000.
- Kokkinia C. (2012). "Games vs. buildings as euergetic choices", in: *L'organisation des Spectacles Dans le Monde Romain, Vandoevres-Genève 22-26 aout 2011*, s. 97-123.
- Kuhn, C. T. (2017). "The Refusal of the Highest Honours by Members of the Urban Elite in Roman Asia Minor", *The Politics of Honour in the Greek Cities of the Roman Empire*, ed. A. Heller ve O. van Nijf, Brill, Leiden, 2017, s. 199-219.
- Lanckoronski, K. G. (1892). *Staedte Pamphyliens und Pisidiens II*, Viyana.
- Laum, B. (1964). *Stiftungen in der griechischen und römischen Antike: ein Beitrag zur antiken Kulturgeschichte*, 2 vol., (2nd Press) Leipzig-Berlin.
- Mitchell, S. (1993). *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor I*, Oxford University Press, New York.
- Nock, A. D. (1972). *Essays on Religion and the Ancient World I, Selected and edited, with an Introduction, Bibliography of Nock's writing, and Indexes, by Zeph Stewart 2 vols.*, Harvard University Press, Oxford.
- Papakonstantinou, Z. (2019). *Sport and Identity in Ancient Greece*, Routledge London-New York.
- Perez, A. B. (2018). "EPINIKIA: Celebrating Roman Victory in the Eastern Provinces of the Empire", *Tyche* 33, s. 9-42.
- Pleket, H. W. (1975). "Games, Prizes, Athletes and Ideology: Some Aspects of the History of Sport in the Greco-Roman World", *Stadion* 1, s. 49-89.
- Pleket, H. W. (1995). "Mass-Sport and Local Infrastructure in the Greek Cities of Roman Asia Minor", *Stadion* 24/1, s. 151-171.

- Pleket, H. W. (1998). "Political Culture and Political Practice in the Cities of Asia Minor in the Roman Empire", *Politische Theorie und Praxis im Altertum*, ed. S. Wolfgang, WBG, Darmstadt, s. 204-216.
- Price, S. R. F. (1984). *Rituals and Power The Roman Imperial Cult in Asia Minor*, Cambridge University Press, London-New York.
- Remijsen, S. (2015). *The End of Greek Athletics in Late Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Rosso, E. (2016). "Isotheoi timai. Les empereurs, les «honneurs divins» et leur refus, entre Orient et Occident", *Dieux des grecs, dieux des romains Panthéons en dialogue à travers l'histoire et l'historiographie*, ed. C. Bonnet, Roma, s. 211-228.
- Rouché, C. (1993). *Performers and Partisans at Aphrodisias in the Roman and Late Roman Periods*, (with appendix IV by Nathalie de Chaisemartin), *Journal of Roman Studies Monographs* 6.
- Slater, W. J. (2007). "Deconstructing Festivals", *The Greek Theatre and Festivals Documentary Studies*, ed. P. Wilson, Oxford University Press, New York, s. 21-47.
- Slater, W. J. (2010). "Paying the pipers", *L'argent Dans les concours du monde grec*, ed. B. Le Guen, Presses universitaires de Vincennes, Saint-Denis, s. 249-281.
- Strubbe, J. H. M. (2004). "Cultic Honours for Benefactors in the Cities of Asia Minor", *Roman Rule and Civic Life Local and Regional Perspectives*, (ed. L. De Ligt ve diğerleri), Amsterdam 2004, s. 315-330.
- Thériault, G. (2003). "Évergétisme grec et administration romaine: la famille cnidienne de Gaios Ioulios Théopompos", *Phoenix* 57, s. 232-256.
- Thériault, G. (2012). "Culte des évergètes (magistrats) romains et agônes en Asie Mineure", *Stephanèphoros de l'économie antique à l'Asie Mineure: hommages à Raymond Descat*, ed. K. Konuk, Bordeaux, s. 377-387.
- Uzunaslan, A. (2005). "Aphrodisias Agonları", *SDÜ FEF Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 13, Isparta, s. 36-68.
- van Nijf, O. (2020). "Festivals and Benefactors", *Benefactors and Polis: The Public Gift in the Greek Cities from the Homeric World to Late Antiquity*, ed. M. D. Gygax-A. Zuiderhoek, Cambridge University Press, Cambridge, s. 243-264.

Wörle, M. (1988). *Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien. Studien zu einer agonistischen Stiftung aus Oinoanda*, C.H. Beck'sche, Münih.

Yeni, S. (2022). *Panegyris ve Panegyriarkhes Helenistik ve Roma Dönemi Anadolu'sunda Tertiplenen Panayırların İdari, Siyasi, Dini ve Ekonomik Boyutları*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Antalya.

Zuiderhoek, A. (2009). *The Politics of Munificence in the Roman Empire: Citizens, Elites and Benefactors in Asia Minor*, Cambridge University Press, New York.

Zurita, A. C. (2020). "Similar to Gods: Some Words in the Imperial Cult in the Roman Empire", *Gephyra* 20, s. 127-141.

Ekler

Tablo 1: *Principatus Devri Anadolu'sunda Özel Şahıs İsimli Agon'lar*

Agon Adı	Kent Adı	Yarış Türleri	Statüsü	Kurucusu	Roma vatan-daşı √ / X	Kişilerin Statüsü
IONIA						
Balbilleia	Ephesos & Smyrna	atletik agon & müzik agonu	hieros oikoumenikos eisalastikos	Ti. Claudius Balbillus	√	Ordo equester
Marianeia -Pythia -Isthmia -Megala	Ephesos	atletik agon & müzik agonu	hieros oikoumenikos & themides	Marius Septimius Marion	√	Demos'un gramme-teus'u
Prokleia	Miletos	atletik agon	themides	Q. Fulvius Gillo Bittius Proculus	√	Ordo senatorius
Capitoneia	Miletos	atletik agon	themides	Cn. Vergilius Capito	√	Ordo equester
KARIA						
Adrasteia	Aphrodisias	müzik agonu	themides	Claudius Adrastus	√	Elit
Attaleia (Gordianeia Capitolia)	Aphrodisias	atletik agon & müzik agonu & atlı ?	themides & hieros oikoumenikos eisalastikos	Attalus	√	Ordo senatorius
Hossideia Iulianeia	Aphrodisias	müzik agonu (?)	themides	C. Hosidius Iulianus	√	Gerontes (?)

Kallikrateia	Aphrodisias	<i>atletik agon</i> (?)	<i>themides</i>	Diotimos oğlu Kallikrates	X	Elit
Lysimakheia	Aphrodisias	<i>müzik agonu</i>	<i>themides</i>	Flavius Lysimakhos	√	Elit
Lysimakheia & Tatianeia	Aphrodisias	<i>müzik agonu</i>	<i>themides</i>	Anonim Tatianos	√	Elit
Philemoneia	Aphrodisias	<i>atletik agon</i>	<i>agon politikos</i> ?	Philemon IV	X	Elit
Kharmideia	Antiokheia ad Maendrum	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Anonim Kharmides	X (?)	Elit
Adrasteia	Attouda	?	<i>themides</i>	Anonim Adrastus	?	Elit
Andrianteia	Attouda	<i>atletik agon & müzik agonu</i> (?)	<i>themides</i>	Pereitas oğlu Andreas	X	Elit
Cornelianeia Artemaia	Herakleia Salbake	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Cornelianus Artemas	√	Elit
Censoronia	Mylasa	?	<i>themides</i>	Gaius Marcius Censorinus	√	<i>Ordo Senatorius</i>
Diogeneia	Nysa	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	3. Diogenes	√	<i>Lykiarkh</i>
Artemidoreia	Knidos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Gaius Iulius Artemidoros	√	Elit
Nikerateia	Tralleis ?	-	<i>themides</i>	Anonym Nikeratos	X	Elit
KILIKIA						

Leonideia	Antiocheia ad Kragum ve Adanda Lamos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Leonides oğlu Leonidas	√	<i>Bouleutes</i>
Herakleidea	Kastabala-Hierapolis	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Herodoros oğlu Herakleides	√ MS 212	Elit
Indemis Yarışması	Korakesion	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Aur. Obrimianus Indemis	√	Elit
Neon Yarışması	Korakesion	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Menneas oğlu Neon	X	Elit
Nestor & Phrontinus & Taurus & Indus Themisi	Laertes	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Nestor Phrontinus Taurus Indus	X	Kent Elitleri
Mousaiea	Laertes	<i>atletik agon ?</i>	<i>themides</i>	Bilge Mousaios	?	Elit
Khrestos & Theodora Yarışması	Syedra	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Aur. Zoilus Khrestos & Aur. Diodoriane Theodora	√	Kent Elitleri
Laodikeia	Syedra	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Eidaios / Idaios kız ı Ladike	√ MS 212	Elit
Mousonia	Syedra	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Anonim Mousonius	?	Elit
Tydianeia	Syedra	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Anonim Tydianos	√	Elit
LYDIA						
Megala Attalaneia Olympia	Tripolis	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Mar. Aur. Attalianus	√	Elit
LYKIA						
Embromianeia	Arykanda	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Aur. Embromiane	√	Elit

Meleagreia	Balboura	<i>atletik agon& müzik agonu</i>	<i>themides</i>	Kastor oğlu Meleagros	X	<i>hypophylakes arkhiphylakes</i>
Phanianeia	Kadyanda	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Phanias kızı Phaniane	?	Elit
Agrippeia	Ksanthos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Ti. Claudius Caesianus Agrippa	√	<i>arkhiereus Lykia koinon grammateus-luğu</i>
Antipatreia	Ksanthos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Mar. Aur. Antipatros	√	Elit
Androbeia	Oinoanda	<i>atletik agon</i>	<i>agon politikos ?</i>	Mar. Aur. Antipatrianus	√	Elit
Artemon & Polykleia	Oinoanda	<i>atletik agon& müzik agonu</i>	<i>themides</i>	Mar. Aur. Artemon II & Mar. Aur. Polykleia	√	<i>hypophylakes arkhiphylakes</i>
Demostheneia	Oinoanda	<i>atletik agon& müzik agonu</i>	<i>themides</i>	C. Iulius Demosthenes	√	<i>Ordo equester</i>
Euaresteia	Oinoanda	<i>atletik agon& müzik agonu</i>	<i>themides</i>	Iulius Lucius Pilius Euarestos	√	<i>Grammateus</i>
Meleagreia	Oinoanda	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Anonim Melagris	?	Elit
Artemeia	Olympos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Kallikrates kızı Artemo alias Pava	?	Elit
Casseia & Megala Casseia	Patara	<i>atletik agon</i>	<i>themides & agon hieros</i>	Claudius Cassius Apronianus	√	<i>Ordo senatorius</i>

Eukratideia	Phaselis	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Akritos oğlu Eukratidas	√ MS 212	Elit
Agrippeia	Telmessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Titus Aelius Agrippa	√	Elit
Prokleianeia	Telmessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Anonim Prokleianos	?	Elit
MYSIA						
Balbilleia Koina Asias	Pergamon	<i>bk. Ephesos, Balbilleia</i>				
PAMPHYLIA						
Tuesianeia	Attaleia	<i>bk. Side, Tuesianeia</i>				
Zizyphos Panegyrisi ?	Attaleia	?	<i>themides</i>	Anonim Zizyphos ?	?	?
Agrippineia	Attaleia	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Ti. Claudius Agrippinus	√	<i>Ordo equester</i>
Demetrieia	Perge	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Apollonios oğlu Demetrios (?)	X	<i>Artemis rahibi demourgos gymnasiar-khos</i>
Tertulleia	Perge	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Ti. Claudius Vibianus Tertullus (?)	√	<i>Ordo senatorius</i>
Vareia	Perge	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Mar. Plancius (Rutilius?) Varus	√	<i>Ordo senatorius</i>
Tuesianeia	Side	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Aurelius Paioninus Tuesianus	√	Elit
PHRYGIA						
Valenteia	Hierapolis	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Lucius Tullius Valens	√	İtalik Göçmen Elit
Menneaneia	Metropolis	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Aurelius Menneas	√	Elit
PISIDIA						

Longilleia	Andeda	<i>atletik agon?</i>	<i>themides</i>	Aurelius Agrippa ve Longus	√	Elit
Maksimianeia	Antiokheia	<i>atletik agon& müzik agonu</i>	<i>πατρις θέμιδι agon politikos?</i>	Anonim Maximianus	√	Elit
Cornuteia	Apollonia Mordiaon	<i>atletik agon& müzik agonu?</i>	<i>themides & agon hieros</i>	Anonim Cornutus / C. Iulius Patruinus Cornutus (?)	√	Elit
Hoplon Themisi	Ariassos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Ksenon soyundan Hoplon	X	Elit
Marcus Aurelius N. Arteimas Yarışması	Ariassos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Mar. Aurelius Nenarianus Artaimas	√	<i>Demiourgos</i>
Rhodoneia	Ariassos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Rhodon soyundan Midas oğlu Rhodon	√	Elit
Arpias Yarışması	Ariassos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Trokondas oğlu Arpias	X	Elit
Marcus Aurelius Quin. Domitianus Menis Yarışması	Ariassos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Marcus Aurelius Quin. Domitianus Menis	√	<i>Ordo equester</i>
Timotheia	Baris	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Aurelius Phonteios Timotheos	√	<i>Ktistes</i>
M. Aur. Teimotheianus Yarışması	Baris	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	M. Aur. Teimotheianus Caristianus Fronto	√	Elit

Longilleia	Ilyas	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Marcus Aemilius Longus	√	Elit
Longilleia	Komama	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Aurelius Longus	√	Elit
Theodoreia	Konana	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Valerius soyundan Theodoros oğlu Aur. Theodoros	√	Elit
Artemisia	Melli	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Aurelia Polyer[...] Artemisia	√	Elit
Iulianeia	Parlais	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	M. Aur. Alfidius Iulianus	√	Elit
Aleksandreia	Pogla	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Aur. Arkhselai anos Aleksandros	√	<i>Ktistes</i>
Rhodoneia	Sagalassos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Q. Aur. Drakainiane Rhododiane Rhodonis	√	Elit
Vareia	Sagalassos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Ti. Claudius Varus / P. Aelius Q. Clau. Philippianus Varus	√	Elit
Rhodoneia & Vareia	Sagalassos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	--	√	--
Kallippianeia	Sagalassos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Marcus Ulpus Callippianus	√	<i>Ordo senatorius</i>
Artemisia (?)	Selge	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Anonim Artemis	?	Elit
Simonideia I – II (?)	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Apollo-nios'un atası Simonides &	?	Kent Elit(ler)i

				Simonides soyundan, Apollonios oğlu Simonides		
Agrippi- neia	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Titus Aelius Agrippi- nus	√	Elit
Agrippeia	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Tiberius Cladius Agrippa	√	Eliti
Aur. Kharidemia nus Apollonius & Aur. Antiokhis Yarışması	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Aur. Kharidemi anus Apollo- nius & Aur. Antiokhis	√	Kent Elitleri
Mar. Aur. Hermaios Yarışması	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Mar. Aurelius Hermaios	X	Elit
Perikleia	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Platon oğlu Perikles	X	Elit
Aurelia Ge Yarışması	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Hermaios kızı Aurelia Ge	√	Elit
Moles II Yarışması	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Oples soyundan Moles oğlu Moles	X	Elit
Oples Yarışması	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Otaneis torunu, Obrimotes oğlu Oples	√ MS 212	Elit

Hermaios Yarışması	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Hermolaos oğlu Hermaios	X	Elit
Lalla Yarışması	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Melasandros kızı Lalla	X	Elit
Tiberius & Aurelia Ge Yarışması	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Tib. Claudius Platon ve Aurelia Ge	√	Kent Elitleri
Mamastis & Perikles Yarışması	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Obrimotes oğlu Perikles ve Mamastis'in kızı Mamastis	X	Kent Elitleri
Obrimotes Yarışması (?)	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Hermaios oğlu Obrimotes	X	<i>ephebar-khos</i>
Straboneia	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Apollonios oğlu Strabonos	X	Elit
Ti. Cl. Varus & Asklepidotos Yarışması	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Tib. Claudius Teimodoros ve Ti. Claudia Perikla	X	Kent Elitleri
Apollonieia	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Simonides oğlu Apollonios	X	Elit
Obrimotes oğlu Perikles Yarışması	Termessos	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Obrimotes oğlu Perikles	X	Elit
Lucius Yarışması	Verbe	<i>atletik agon</i>	<i>themides</i>	Aur. Stadianus Hermaios'un biraderi Lucius	√	Elit
TROAS						
Smintheia Pauleia	Aleksandri a Troas	<i>atletik agon</i>	<i>agon hieros (?)</i>	Anonim Paulus	√ (?)	Elit